

УДК 94(4-11):930

В.С.Лозовий

Європейський досвід втілення історичної політики як політичної технології міжнаціонального примирення

У статті розглянуто роль європейської історичної науки у втіленні політики примирення. З'ясовано, що у Європі після Другої світової війни спостерігається розвиток нової культури пам'яті, яка руйнує старі стереотипи національної самосвідомості героїзації історії, засновані виключно на гордості або стражданні, а також розширює самозображення включаючи в себе елементи самокритики. Відтак, основними в обговоренні європейської історії ХХ століття є поняття: пам'ять, ідентичність, діалог, порозуміння. Постійний діалог спрямований на примирення як всередині країн, так і між країнами, є важливою частиною сучасної європейської політичної культури.

Зазначено, що історична політика Української держави має базуватися на об'єктивних напрацюваннях історичної науки і спрямовуватися як на внутрішньоукраїнську консолідацію, так і на примирення між державами.

Ключові слова: історична політика, Європейський Союз, примирення, консолідація суспільства.

У просуванні інтеграційних процесів у Європі великого значення набула історична політика як політика примирення, оскільки саме від її втілення залежить подолання історичних упереджень, ксенофобії, шовінізму, формування європейської ідентичності, відчуття безпеки і спільної перспективи розвитку.

Під історичною політикою розуміють набір практик, за допомогою яких політичні сили або держави прагнуть затвердити певні інтерпретації подій минулого як найбільш автентичні історичним реаліям і транслювати їх як домінуючий наратив. Історична політика має три функції: 1. символічну (надання значущості події); 2. інтерпретативну (трактування події для потреб поточної політики); 3. ідентифікаційну (вплив на формування національної ідентичності). Історична політика – це вибір та поширення політичними силами системи суспільно-політичних цінностей. На відміну від авторитарно-тоталітарних режимів, де історична політика розглядається як утилітарне використання історії у політичних цілях і формування та насадження єдиного правильного історичного канону, у демократичних країнах завдання історичної політики не зводиться до створення і закріплення догматичного історичного наративу, а передбачає “посередництво у вивченні різних форм досвіду і пам'яті”, виявлення та поширення адекватних історичних фактів, діалог науки, суспільства та держави, спрямований на консолідацію суспільства та зміцнення держави, а в міжнародних відносинах – діалог спрямований на мирне співіснування країн.

У даній статті ставиться мета проаналізувати історичну політику Європейського Союзу (ЄС) як складника європейської політики примирення і прикладу щодо налагодження діалогу для консолідації українського суспільства та примирення між державами.

Окремі аспекти зазначеної проблеми знайшли висвітлення у вітчизняній та зарубіжній історіографії. У змістовному збірнику “Європа та її болісні минувшини” проаналізовано різні питання європейської історичної політики та моделі примирення між народами, які пропонуються на континенті для подолання “ворожих стереопитів”, забезпечення неконфліктного співіснування країн [1]. У спеціальному виданні історико-культурологічного збірника “Схід/Захід” присвяченому дослідженню історичної пам’яті і тоталітаризму, автори задали нові предметні та концептуальні рамки аналізу “українського минулого”, розглядаючи його в широкому порівняльному контексті досвіду Центрально-Східної Європи [2]. Вузлові питання історичної пам’яті, як практичного, так і теоретичного характеру, що їх ігнорування може призвести до ескалації пам’яттєвих війн та поглиблення розколотості українського символічного простору досліджують автори збірника “Культура історичної пам’яті: європейський та український досвід”. У книзі з’ясовується європейські практики подолання конфліктів пам’яті [3]. Але, у зазначеному аспекті тема не досліджувалася.

Нині Україна потребує дієвої політики історичного примирення як всередині країни так і з сусідами. Дебати з приводу засад історичної політики в Україні є частиною політичної дискусії щодо майбутнього цивілізаційного напрямку розвитку країни.

Наріжним каменем внутрішньої та зовнішньої політики країн ЄС стала політика примирення в ім’я загального прогресу. Це примирення – плід складного компромісу, в якому взаємне покаяння і прощення перемішані з прагматичним усвідомленням політичної доцільності. У цій моделі примирення історія відіграє основну роль.

Створення єдиної Європи передбачає формування спільної “культури пам’яті”, основні вимоги якої передбачають: 1. минуле Європи має базуватися на фундаменті основних європейських цінностей, таких як гуманізм, терпимість і демократія; 2. створення відкритої сфери обговорення, яка передбачає взаєморозуміння та примирення всередині націй та між європейськими націями; 3. висвітлювати також незручні сегменти національних історій; 4. судження про минуле базувати виключно на вивченні історичних фактів, водночас відмовитися від поняття “єдиної історичної правди”. Такий підхід віддає належне множинності існуючих історичних спогадів в Європі, і в той же час забезпечує стимул вивчати їх через засади транснаціонального ракурсу бачення.

З метою зробити порівняльний аналіз різних “історичних бачень” і ініціювати процес зближення між колишніми ворогами на рівні громадянського суспільства європейські інституції проводять моніторинг національних історіографій та шкільних підручників. Зустрічі та дискусії істориків, і відповідно,

нового змістовного наповнення підручників, вважаються адекватним способом ослаблення конфліктів [4].

Зразком для наслідування інших країн є франко-німецьке примирення. У базовому Єлисейському договорі було внесено пункт про створення комісії для вирішення суперечливих питань в історії взаємин цих країн. Даний прецедент дав поштовх створенню аналогічних комісій з іншими європейськими державами. Також плідною була співпраця польських та німецьких істориків. Ними реалізовано проект “Польсько-німецькі місця пам’яті”. Автори статей, зібраних тут виходять за рамки національних схем і ставлять завдання зрозуміти власну історію через знання історії іншої країни.

Визнання центральної ролі освіти та питання викладання історії було одним з пріоритетів для Ради Європи. Адже зрозуміло, що від розробки належної парадигми історичної освіти залежить подолання ксенофобії, історичних забобонів, націоналізму, шовінізму тощо.

Рада Європи звернулася до професіоналів істориків з проханням дотримуватися трьох основних принципів: історія без пропаганди, історія без забобонів і історія, заснована лише на реальних фактах. Проект, ініційований Радою Європи на “Вивчення та викладання історії Європи в 20-м столітті” базується на міждисциплінарній і загальноєвропейській основі. Безпосереднім результатом реалізації проекту стала рекомендація “Про викладання історії у XXI столітті в Європі”. Документ охоплює такі питання, як цілі викладання історії, європейський вимір, зміст програми, методів навчання, підготовки вчителів, інформаційних і комунікаційних технологій і зловживання історією. У ньому зазначено, що глибше розуміння новітньої європейської історії може служити попередженню конфліктів. Історичний матеріал має подаватися через діалог, і на основі багаторакурсності. Школа має розвивати в учнях вміння критично мислити, і вміти протистояти маніпуляціям та зловживанню історією. Матеріал має нівелювати упередження й стереотипи, висвітлюючи в шкільних програмах позитивний взаємовплив між різними країнами, релігіями та науковими школами в процесі історичного розвитку Європи [5].

У 2011 р. ухвалено Рекомендацію Комітету міністрів державам-членам “Щодо міжкультурного діалогу і образу Іншого у викладанні історії”, яка визначає напрямки реформи викладання історії з метою її вкладу в міжкультурний розвиток і наголошує на діалогічному висвітленні історії у постконфліктних ситуаціях [6].

Отже, у центрі історичного примирення та порозуміння різних європейських пам’ятей та формування спільної ідентичності є діалог, який базується на таких принципах: 1. історичні події необхідно розглядати з урахуванням їх складності для всіх залучених сторін; 2. “попит на історичну пам’ять” всіх сторін повинен бути однаково шанованим і опорною точкою під час обговорення; 3. минуле можна проаналізувати з урахуванням і посиланням на перспективу партнерів дискурсу. Відповідно, Європейська комісія ініціює дослідні проекти, що мають консолідаційні політичні завдання і “повинні

розробляти ідеї поглиблення діалогу між громадянами ЄС про різну історичну пам'ять з метою дійти спільних поглядів на минуле, сьогодення і майбутнє Європи" [7].

Важким, але важливим завданням є створення спільних підручників з історії. Першими такий підручник вийшов у Франції та Німеччині. Цей підручник сприяє виникненню спільного бачення минулого і перспектив спільного майбутнього, пропонує молоді задуматися про європейську ідентичність. Соціологічні опитування констатують, що заходи по примиренню між німцями та французами дали позитивний результат. В обох країнах понад 85% громадян мають добрий образ сусіда [8].

Спільний підручник з історії розглядається як інструмент стабілізації польсько-німецьких відносин. У 2016 році повинен вийти ініційований урядами обох країн підручник. Обидві сторони вважають, що в освітній процес буде включено історичний досвід сусіда, сформовано основи для нейтралізації взаємних стереотипів, винесених з історії.

Дослідження змісту навчальних матеріалів різних країн показало значну вкоріненість національних міфів у підручниках і у колективній пам'яті. Розуміння того, що навчання історії є практичним інструментом, вирішальним фактором у примиренні між людьми та країнами у Євросоюзі дає поштовх реалізації проектів, які мають сприяти порозумінню та інтеграції, як наприклад, "Спільні історії для Європи без кордонів". Основна методологічна засада "спільних історій" – це врахування усіх сторін історичних подій, усіх їх взаємодій, конвергенцій та конфліктів. Він уможливує розвіювання стереотипів, міфів ідентичності й негативних бачень "іншого", а отже веде до міжкультурного діалогу й до трансформації конфліктів. Реалізація проекту має три ключові завдання: 1. підвищення обізнаності про спільну історичну спадщину держав-членів; 2. сприяння попередженню конфліктів та процесам примирення через кращі знання історичних взаємодій і конвергентностей; 3. поширення міжкультурного діалогу [9].

Значну роботу щодо примирення європейських народів проводить асоціація європейських викладачів Єврокліо. Проект "Об'єднуючи Європу через історію" охопив 21 країну. Також реалізуються проекти щодо внутрішнього та міждержавного примирення в постконфліктних балканських країнах, зокрема у Македонії "Переказуючи (Розповідаючи заново) історію" та "Історія яка об'єднує. Як викладати гострі теми історії країн колишньої Югославії?".

Позитивним видається досвід європейських країн щодо ініціювання у суспільстві широких громадських дискусій, обговорень, опитувань з проблем національної ідентичності, історичної пам'яті.

З метою формування позитивного мислення і нового німецького національного почуття у 2005 р. у ФРН пройшла потужна соціальна рекламна кампанія під гаслом "Ти – Німеччина". Однією з її цілей було ініціювання широкої дискусії про національну самосвідомість у засобах масової інформації. Реклама по телебаченню і радіо забезпечила колосальне охоплення аудиторії – більше

200 мільйонів чоловік і досягнула значних позитивних результатів [10]. Також у Франції у 2009 р. держава ініціювала широку дискусію “Що нині означає бути французом?”. І хоч частина інтелектуалів негативно поставилася до обговорення, розцінюючи його як нав’язування державою своїх принципів, все ж історико-політична дискусія підняла важливі питання національної ідентифікації та консолідації і вплинула на політичну свідомість людей [11].

У Європі після Другої світової війни спостерігається розвиток нової культури пам’яті, яка руйнує старі стереотипи національної самосвідомості героїзації історії, засновані виключно на гордості або стражданні, а також розширює самозображення включаючи в себе елементи самокритики. Це був важкий процес, який поки що не є закінченим. Відтак, основними в обговоренні європейської історії XX століття є поняття: пам’ять, ідентичність, діалог, порозуміння. Постійний діалог спрямований на примирення як всередині країн, так і між країнами, є важливою частиною сучасної європейської політичної культури.

У контексті зазначеного, історична політика Української держави має базуватися на об’єктивних напрацюваннях історичної науки і спрямовуватися як на внутрішньоукраїнську консолідацію, так і на примирення між державами.

За останні десятиліття розвиток вітчизняної історичної науки супроводжувався конфліктами історичних інтерпретацій. В Україні існують суттєві регіональні відмінності в трактуванні історичних подій та процесів. Цілеспрямованими маніпуляціями історією регіонально-історичні відмінності інспірували регіонально-політичні суперечності та розмежування, що поряд з іншими чинниками, спровокувало військово-політичну кризу.

Консолідація українського суспільства розколотою історією вимагає переведення конфліктних тлумачень подій та процесів у сферу публічного діалогу та вирішення їх за допомогою європейських демократичних механізмів. У європейській політичній культурі це традиція плюралізму, тобто визнання нормою множинності пам’ятей та інтерпретацій. Європейський принцип має на меті не нав’язування одного прочитання історії, а осмислення умов співіснування різних досвідів.

В Євросоюзі історична політика, як складова політики примирення розглядається як політична технологія, спрямована на формування суспільно значущих, об’єднуючих історико-політичних образів і образів несуперечливих національної та спільноєвропейської ідентичностей, що реалізується через освіту, громадські дискусії та засоби масової інформації.

Для України особливо важливо провадити історичну політику в такому вигляді, який буде сприяти національному історичному примиренню. Для консолідації суспільства треба популяризувати теми, які об’єднують усі регіони. Співставлення різних історичних оповідей та досвідів і аналіз розбіжностей у їх інтерпретаціях дасть можливість наблизитися до розуміння позиції іншого, може стати дискусійним майданчиком для подальшого примирення і застосування важливого європейського принципу: “вибачаємо й просимо виба-

чення”. Сприйняття різних інтерпретацій складних сторінок історії має поєднуватися з толерантним ставленням до травматичної пам’яті іншого. У цьому контексті важливою залишається робота комісій істориків, реалізація ними спільних проєктів, які сприятимуть порозумінню.

Особливе місце в процесі примирення займає історична освіта, тому що школа, значною мірою, впливає на свідомість молодого покоління. Оскільки шкільні підручники на основі історичних оповідей формують національні міфології, прямо, або опосередковано створюють “образ ворога”, для їх нівелювання доцільно створення спільних шкільних підручників авторськими колективами різних країн або представляти у наявних національних підручниках різні точки зору.

Європейські засади створення підручників націлені на пошук спільного в історії (як всередині країни так і країн-сусідів), однак, ці загальні риси розглядаються з різних точок зору: історичні події та процеси оцінюються в національному, етнічному, релігійному, соціальному і культурному аспектах.

Апробованим у європейській традиції подолання конфліктної ситуації у політичному житті країни, яка має історичні витоки і травматичну пам’ять є механізм проведення круглих столів національного примирення, широкі суспільні дискусії, комеморативні практики, конференції тощо.

Вагомою складовою європейської політики пам’яті є визнання лідерами та моральними авторитетами держав та народів власних злочинів і покаяння за них. Відтак на основі всебічних історичних досліджень слід визнати як героїв боротьби за українську державність так і осіб, які чинили злочини. Злочинні дії і злочини проти людяності держава та суспільство повинні засудити та застосувати європейські практики “покаяння та прощення”.

Сьогодні Україна потребує системного підходу до втілення політики консолідації суспільства і вироблення спільного бачення подій та наслідків української та європейської історії, напрацювання конкретних заходів, спрямованих на зміцнення національної єдності та розроблення політичних та соціокультурних механізмів неконфліктного розв’язання назрілих суспільно-політичних протиріч, утвердження в українському політикумі та соціумі цінностей громадянського миру, формування спільної основи майбутніх пріоритетів розвитку Української держави й суспільства. Тому актуальною є проблема вироблення єдиного концептуального підходу щодо осмислення ролі історичної політики і політики примирення для сфери безпеки держави.

Список використаних джерел і літератури

1. Європа та її болісні минувшини / Автори-упорядники Жорж Мінк та Лора Неймайер у співпраці з Паскалем Боннаром; пер. з фр. Є. Марічева. – Київ: Ніка-Центр, 2009. – 272 с.
2. Схід/Захід: Історико-культурологічний збірник. Вип. 13-14: Спеціальне видання: Історична пам’ять і тоталітаризм: Досвід Центрально-Східної Європи / За ред. В. Кравченка. – Харків: ТОВ “НТМТ”, 2009. – 428 с.
3. Культура історичної пам’яті: європейський та український досвід / [Ю. Шапо-

вал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. – Київ: ІПЕНД, 2013. – 600 с.

4. Дефранс, К. На службі франко-німецького зближення. Діалог істориків по обидва береги Рейну / К. Дефранс, У. Пфаль // Європа та її болісні минувшини. – упор.: Жорж Мінк і Лора Неймаєр. – Київ: “Ніка-Центр”, 2009. – С. 94.

5. Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів Ради Європи “Про викладання історії у XXI столітті в Європі” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_729.

6. Рекомендація CM / Rec (2011) 6 Комітету міністрів державам-членам “Щодо міжкультурного діалогу і образу Іншого у викладанні історії” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/CM%20Rec\(2011\)6_Ukrainian.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/CM%20Rec(2011)6_Ukrainian.pdf).

7. Europäische Kommission, Arbeitsprogramm 2009; Kooperationsthema 8: Wirtschaftsund Sozialwissenschaften und Geisteswissenschaften, Rev. 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/atwork/planning-and-preparing/work-programme/index_de.htm.

8. Хай живе французько-німецька дружба! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/01/22/109492/>.

9. Спільні історії для Європи без кордонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua/ukr/shared-histories>.

10. Du bist Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Du_bist_Deutschland; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.advi.ru/magazin/yes65/65_effie_du.pdf.

11. Кочубей, Л. Франція: сучасні дискусії про національну ідентичність [Електронний ресурс] / Лариса Кочубей. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_57/kochubei_frantsia.pdf.

Vitaly Lozovyi

European experience in implementing historical politics as a political technology of international reconciliation

The article clarifies the role of the European historical science in the embodiment of the policy of reconciliation. It was found that in Europe after World War II have seen the development of a new culture of memory, which destroys old stereotypes of national identity heroic history, based solely on pride or suffering, and expands samozobrazhennya including the elements of self-criticism. Thus, the main discussion in the European history of the twentieth century is the concept: memory, identity, dialogue, mutual understanding. Constant dialogue aimed at reconciliation both within countries and between countries, is an important part of modern European political culture.

It is noted that the Ukrainian state historical policy must be based on objective historical developments of science and directed both at domestic consolidation and reconciliation between nations.

Keywords: historical policy, the European Union, reconciliation, consolidation of society.

В. С. Лозовой

**Европейский опыт воплощения исторической политики
как политической технологии межнационального примирения**

В статье рассмотрена роль европейской исторической науки в воплощении политики примирения. Установлено, что в Европе после Второй мировой войны наблюдается развитие новой культуры памяти, которая разрушает старые стереотипы национального самосознания героизации истории, основанные исключительно на гордости или страдании, а также расширяет самоотражение, включая в себя элементы самокритики. Поэтому основными в обсуждении европейской истории XX века есть понятие: память, идентичность, диалог, взаимопонимание. Постоянный диалог направленный на примирение как внутри стран, так и между странами, является важной частью современной европейской политической культуры. Отмечено, что историческая политика украинского государства должна базироваться на объективных наработках исторической науки и направляться как на внутриукраинскую консолидацию, так и на примирение между государствами.

Ключевые слова: историческая политика, Европейский Союз, примирения, консолидация общества.

Одержано 1 вересня 2016 року